

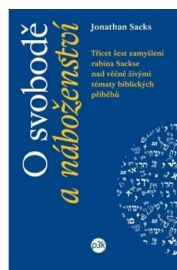
Jonathan Sacks

O svobodě a náboženství

Třicet šest zamyšlení rabína Sackse nad věčně živými tématy biblických příběhů

Nakladatelství P3K, 2005, 2013

preklad: Jan Divecký

• 10

Oběť je způsob, jak uplatit božstva, pokusem zmanipulovat je k vyplnění vlastních přání, ať si přejeme déšť nebo vítězství v bitvě. Je to ale zároveň přesný opak toho, co si Tóra představuje pod pojmem opravdové zbožnosti. Ta se totiž nezbytně pojí s pokorou před Boží tváří, s úctou ke všemu stvořenému a s respektem k lidskému životu, který je Božím obrazem.

• 13

Podle (...) [judaismu] svou smrtelnost překonáme, pokud vneseme do srdcí svých dětí své ideály. A naše děti je předají svým dětem a tak dále až do konce světa.

• 13

Tělesnost manželského vztahu dostala i svou duchovní dimenzi. Na jedné straně nám připomíná naše nejanimálnější tužby, na druhé se blíží tvůrčím schopnostem Boha. Láska plodí nový život. V té chvíli se Adam obrátil ke své ženě a poprvé v ní spatřil svébytnou osobnost, které náleží vlastní jméno – Chava – což znamená „ta, která dává život“.

• 14

(...) Až tehdy, když začneme vnímat druhé jako plnohodnotné, sami se staneme „Božím obrazem“. Celý judaismus, nebo alespoň ta část, která stanovuje pravidla mezilidského konání, je prodloužením právě této představy. Vláda spravedlnosti, milosti a dobročinnosti, ohledy na slabé, láska k bližnímu i cizinci, jemnost řeči a citlivost vůči zranitelným jsou jen různým vyjádřením jednoho a téhož – všeobecné úcty k lidským bytostem, které jsou Božím obrazem.

• 17

Proroci hovoří o Bohu jako o trpělivém, překypujícím milostí, spravedlivém, dokonalém a tak dále, abychom si uvědomili, že tyto vlastnosti jsou dobré a správné a my lidé bychom je měli v sobě pěstovat, abychom se Bohu podobali, jak jen dokážeme.

• 17

Tak jako Bůh tvoří, tak máme tvořit i my. Stvořením člověka Bůh nadal jednu bytost (a podle současné úrovně vědeckého poznání také bytost jedinou) nejen schopností přizpůsobovat se svému prostředí, ale také měnit své prostředí, přeměňovat svět a být aktivní ve vztahu k dějům ve svém okolí.

• 17

Hlavním tvůrčím nástrojem člověka není věda a technologie, ale slovo. Schopnost řeči vyčleňuje člověka ze světa zvířat. Když Onkelos překládal Tóru do aramejštiny, výrok „A vdechl mu do nosu dech života, a člověk se stal živou bytostí.“ nahradil větou „A člověk se stal hovořící bytostí.“. Díky tomu, že hovoříme, můžeme myslet a představovat si svět jiný, než jaký ve skutečnosti je. Tvoření začíná myšlenkou, slovem, vizí, snem. S řečí se pojí naše schopnost udržovat památku na vzdálenou minulost a schopnost chápat pojem budoucnosti, což jsou hlavní rysy naší jedinečné podobnosti Bohu, který „byl, je a bude“.

• 18

(...) Jedna věc je mít dobrý nápad, jiná ten nápad provést. Mezi myšlenkou a činem leží propast. Je přece tak snadné něco zkusit, neuspět a rezignovat s pocitem, že ničeho na světě nelze dosáhnout a že veškeré snažení je marné.

Je to ovšem klasický řecký pohled, v němž se osud jeví jako neúprosně neměnný, pevně daný, který nemůžeme měnit. Judaismus naproti tomu tvrdí pravý opak – přestože snahu měnit věci doprovázejí neúspěchy a přestože tvořit věci nové je často velmi těžké a nevděčné, je právě toto naším hlavním úkolem. Jak řekl rabi Tarfon: „Není naším úkolem všechnu práci dokončit, ale nemáme právo rezignovat.“. Existuje známý rabínský výrok: „MACHŠAVA TOVA MICTARFA HAKADOŠ BARUCH HU LEMAASE.“, což se obvykle překládá tak, že Bůh považuje i jen dobré myšlenky za již vykonané. Já ovšem dávám přednost jinému překladu: „Pokud má člověk dobrý úmysl, Bůh se k němu přidá (MICTAREF) a pomůže mu přeměnit myšlenku v čin.“. Bůh nám dodává sílu dosáhnout cíle.

Je-li první fáze tvoření otázkou představy a fantazie, tak druhá je otázkou vůle. Tóra trvá na posvátnosti svobodné lidské vůle. Deterministé tvrdí, že nic takového jako lidská svobodná vůle neexistuje. Podle nich jsme předem pevně svázáni svými instinkty, ekonomickou či sociální situací. To, že bychom byli tím, čím být chceme, je podle nich jen iluze. Judaismus je silným protestem proti determinismu, proti němuž se staví ve jménu lidské svobody, svobodné vůle a odpovědnosti. Nejsme naprogramované stroje! Jsme živé bytosti obdařené vlastní vůlí! Jako je svobodný Bůh, tak jsme svobodní i my! A celá Tóra je výzvou lidstvu, aby se naučilo odpovědnému přístupu ke svobodě. Jsme schopni měnit a tvořit. Můžeme si vytvořit svět, který bude přátelským místem, kde bude respektována svoboda jiných. Vůle je mostem mezi „Budiž to“ a „A bylo to“.

• 18

Jak však pochopit význam (...) fáze tvoření: „A viděl Bůh, že to bylo dobré.“? Co nám chce Tóra říct? Stvořil snad Bůh něco, co není dobré? Podle judaismu je přece svět prostorem pro požehnání a dobro. Možná nám chce tato věta říct, že náboženský život nemá být útekem ze světa, záchranou před problémy a azylem slastné nirvány. Bůh si přál, abychom byli součástí světa, který stvořil, abychom vedli zápasy za jeho zlepšení, užívali si jeho radostí a těšili se jeho krásou – prostě viděli, že je to dobré.

• 19

(...) Prakticky v každém z nás je něco dobrého a výjimečného. Ale také velmi zranitelného. Něco, co roste, jen pokud je to vystaveno sluníčku lidského ocenění. Schopnost vidět v druhých dobro a snaha odkrýt to pro ně samé v zrcadle pochval je naší pomocí, kterou jim můžeme nabídnout. Jak uvádí Talmud: „Ten, kdo umožní druhým konat dobro, je větší než ten, kdo koná dobro sám.“. Nastartováním tvůrčích sil druhých lidí jim pomáháme stát se tím, čím mohou být. Nedosáhneme toho kritikou nebo odmítáním, ale tím, že v nich budeme hledat a podporovat to dobré, co v nich je, aby to sami poznali, ocenili a naučili se s tím žít.

Věta „A viděl Bůh, že to bylo dobré.“ je subtilní, ale krásnou součástí stvoření. Pokud umíme v jiných rozpoznat dobro, činíme více, než kdybychom dobro sami stvořili. Probouzíme je k životu. A to je to, co po nás Bůh chce. Co chce, abychom konali pro druhé.

• 21

Když se chtěli stavitelé babylonské věže vydrápat až nahoru do nebe, jako by říkali „chceme zaujmout Boží místo“. Nechceme Mu být odpovědní. Chceme stvořit prostředí, ve kterém si můžeme dělat, co chceme. Babylonská věž je popřením samé podstaty naší odpovědnosti, popřením představy, že nad námi někdo stojí. Někdo, kdo má právo se nás ptát a požadovat po nás odpověď.

- 21

Každé dítě si musí nejdříve uvědomit, že dokáže vědomě ovlivňovat to, co dělá. Pak musí zvládnout přechod k morální odpovědnosti – k poznání, že ne vše, co je schopno udělat, je správné. S léty si člověk musí uvědomit svou spoluodpovědnost za osudy druhých, aby věkem dospěl k poznání, že morálka není jen lidskou konvencí, ale je vepsána do řádu naší existence. Musí poznat, že svět má svého Tvůrce.

- 23

Zdálo by se logické, že v životě zbožných lidí bude poslušnost nejvyšší hodnotou. V judaismu tomu tak ale není. Jednou ze zajímavostí biblické hebrejštiny je – navzdory šesti stu třinácti příkazům Tóry – absence slova pro „podřídit se“. Talmud uvádí, že Bůh s lidmi nejedná despoticky. Nepřikazuje jim slepou poslušnost. Vždyť si také, pokud by vyžadoval slepou poslušnost, mohl stvořit roboty, naprogramované stroje. Bůh si nás přeje dospělé, svobodné. Chce, abychom plnili Jeho vůli, protože jí rozumíme nebo protože Mu důvěřujeme. Vyžaduje od nás něco víc než poslušnost. Očekává od nás odpovědnost.

- 24

Víra je více než jen poslušnost. Víra je i odvaha tvořit.

- 24

Nejen v (...) historickém aspektu je příběh babylonské věže pozoruhodný. Podobný efekt je i v rovině literární – hra se slovy, ironický tón a vtip, který je založen na dvou klíčových hebrejských slovech s kořeny LVN a NVL, jež znamenají cihlu a zmatení. Tyto dva hebrejské kořeny jsou vůči sobě inverzní a literární technika v Tóře často odráží morální a duchovní poselství textu. V tomto případě fakt, že lidé dosáhli přesného opaku toho, po čem toužili. Stavitelé biblické věže chtěli soustředit lidstvo do jednoho místa a výsledkem bylo rozprášení lidí do všech koutů země. Chtěli se proslavit, což se jim sice podařilo, ale úplně jinak, než zamýšleli, babylonská věž se stala věčným symbolem chaosu a zmatku.

- 25

Objev nové technologie, která umožňovala stavět do té doby neuskutečnitelné mohutné stavby, naplnil lidská srdce pýchou. Lidé si neuvědomili, že jejich základní tvořivou silou jsou řeč a myšlenky. Však to také nebyl technický problém, který by zabránil dokončení plánované stavby, ale ztráta schopnosti vzájemně komunikovat. Pro Tóru nejsou svaté naše schopnosti, ale způsob, jakým je naplňujeme. A způsob konání souvisí s komunikací a řečí, kterou své vize vykreslujeme a sdělujeme dalším lidem, aby se k nám na jejich realizaci připojili. Slovo předchází čin.

- 25

Starověcí lidé v drtivé většině vnímali okolní svět jako kruté a nebezpečné místo plné hladu, nemoci a katastrof. Nevníмали souvislosti událostí a tragédie kolem sebe přisuzovali silám, za kterými viděli bohy a jejich vzájemné souboje. Tehdejší náboženství měla za cíl buď ovládnutí božských sil užitím magie, nebo útěk před realitou do nirvány vlastní duše. Proti tomu postavil judaismus revoluční teorii, že svět je dobrý. Že je pochopitelný. Že není produktem náhody, ale výsledkem tvořivé vůle. Již to samotné učinilo z judaismu světovou víru naděje.

- 26

Svět mýtů, proti kterému judaismus protestoval, byl světem, který hranice nedodržoval. Žily v něm bytosti, které byly napůl lidmi a napůl bohy. Lidé se chovali jako bozi a bozi jako lidé. Starověký svět znal i lidsko-zvířecí hybridy, například sfingy a kentaury. Náboženská extáze byla často spojená s všemožným narušováním přirozených hranic. Judaismus takové praktiky označil za pohanské. Bůh stvořil řád, člověk produkuje zmatek a chaos, které jsou nevyhnutelně destruktivní.

- 26

Touha stavitelů babylonské věže dosáhnout nebes je samozřejmě směšná a Tóra si z ní také jasně utahuje. Lidé zbudovali stometrovou stavbu a věřili, že dosáhli nebes. Přitom ale Bůh musel sestoupit dolů, aby se na ně mohl podívat. Co v Tóře vždy spolehlivě rozesměje, je každý lidský pokus vydávat se za Boha. Nicméně v takových případech většinou nezůstává u úsměvu. Rabi Naftali Cvi Jehuda Berlin, který žil

v carském Rusku a prorocky předvídal hrůzy komunismu, vnímal babylonskou věž jako první totalitární režim na světě, ve kterém se musela zrušit svoboda slova, aby se udržela jednota lidí. Tak totiž rabi Berlin rozuměl větě „a celá země byla jedné řeči a jednotného názoru“. Opilí technickým pokrokem věřili stavitelé babylonské věže, že mohou jako bozi vybudovat vlastní svět. Neuspokojení zemí chtěli žít na nebi. To je chyba mnohých ideologií, které končí katastrofou.

- 27

Pokud se lidé pokoušejí stát něčím více než jen lidmi, rychle se stanou něčím méně než lidmi.

- 28

Jen když je Bůh Bohem, zůstane člověk člověkem. K tomu je zapotřebí rozlišovat mezi nebem a zemí a podřídit zemi vládě nebes. Jinak nic nezabrání tomu, aby mnoho lidí nebylo obětováno ku prospěchu menšiny nebo menšina ve jménu většiny. Jen úcta k celistvosti stvoření brání lidstvu v sebezničení. Pokora před Božím řádem je poslední, ale nejspolehlivější pojistkou proti lidskému uchvatitelskému a choutkám na neomezenou vládu. Babylonský příběh byl první, ale bohužel ne poslední civilizační pokus, který začal utopií a skončil noční můrou. Dobrý svět je světem s pevně danými hranicemi.

- 29

Kam jen lidská paměť sahá, snažil se člověk svézt vlastní neúspěch na někoho a na něco jiného. Od hvězd, osudů a bohů přešli dnes lidé ve svých výmluvách na rodiče, prostředí, geny, média, školství, systém, a když vše selže – na Židy.

- 29

Rok se snažil rabín Kohen naučit neukázněnou třídu knihu Jehošua (Jozue). Nikdo nedával moc pozor, a tak ani učitel neměl v úmyslu klást příliš těžké otázky. „Marvine, kdo zničil hradby Jericha?“. Marvin, chlapec v úplně poslední lavici, odpověděl: „Já to nebyl, pane.“. Zoufalý učitel napsal Marvinovi poznámku, v níž rodičům průběh zkoušení popsal. Druhý den místo omluvy četl rabín Kohen v žakovské knížce: „Pokud Vám náš Marvin říká, že to nebyl, tak to nebyl.“. Otřesený učitel šel za ředitelem školy a se vším se mu svěřil. Ředitel netrpělivě naslouchal, pak otevřel šuplík, vytáhl šekovou knížku, napsal šek a řekl rabínovi: „Tady máte tisíc dolarů, dejte to opravit a už si nestěžujte.“.

- 30

Chcete-li dnes získat pro sebe sympatie, označte se za oběť. Má to překvapivé výhody. Lidé se s vámi snáze ztotožní. Pomohou vám. Nebudou vás za vaše činy kritizovat. Má to jen dvě nevýhody – je to falešné a ničí to lidský charakter. Oběť je pasivní terč, zřídka se své aktivní role. Programově se zbavuje odpovědnosti a ti, kdo mu pomáhají, ji v tom jen utvrzují.

- 30

Svoboda není samozřejmou součástí lidské společnosti. Tak jako o jiné výdobytky, je třeba se i o svobodu starat, kultivovat ji a předávat ji dalším generacím. Nikdo nesložil nádhernou symfonii bez dlouhých let tvrdé přípravy. I proto se většina teorií o lidském chování mýlí, když tvrdí, že lidé buď svobodní jsou, nebo nejsou. Svoboda není otázkou buď, anebo. Svoboda je proces. Začínáme jako závislí, a jen pomalu se postupně osvobozujeme. Učíme se bránit nátlakům a vlivům a chovat se podle toho, jak jsme byli vychováni v souladu se svým svědomím, právem, rozumem a morálkou.

- 35

Skutečně (...) vlastníme jen to, čeho jsme schopni se vzdát.

- 36

Oběti byly logické v pohanském světě starověku, jehož božstva byla vrtošivá. Kdykoliv mohla udeřit a způsobit hlad, sucho, záplavy či válku. Aby se tomu zabránilo, bylo třeba je uplácet obětí. Bůh Izraele je ale jiný. Chce spravedlnost, ne oběti. Chce fungující sociálně spravedlivý řád, ne propracovaný systém rituálů ve svatyni.

- 37

(...) Podle judaismu nejsme nikdy plnými vlastníky svého majetku. To, co dáváme, nedáváme z vlastní dobrosrdečnosti. Jen naplňujeme jednu ze základních podmínek, za jakých nám Bůh svůj majetek svěřil, totiž že se o něj budeme dělit s těmi, kdo mají méně než my. Smíme tedy vlastnit jen za předpokladu, že se majetku zároveň zříkáme. Doopravdy vlastníme jen to, čeho jsme schopni se vzdát.

• 44

Judaismus přežívá díky poznání, že život není samozřejmostí. Jsme národ zrozený v otroctví, abychom si vážili svobody. Jsme malý národ, abychom poznali, že skutečná síla nezáleží na množství, ale na víře, která vyžaduje odvahu. Naši předci si prošli údolím stínů smrti, abychom nezapomněli na svatost života.

• 52

Velmi bychom se mýlili, kdybychom si mysleli, že má Tóra za cíl nám prostě převyprávět události, které se sebehly. Tóra není historickou knihou. Její jméno – Tóra – znamená „učení“, Tóra nás chce poučit. Vypráví nám historky, jen pokud v sobě mají něco, co je pro nás i dnes relevantní, něco, co bychom měli znát.

• 53

Víra neznamená pasivitu, ale odvahu jednat, nenechat se otrávit.

• 61

Být vyvolený (...) znamená, že jsou na vás kladeny vyšší nároky a žijete s mnohými těžkostmi.

• 65

Mezi zrakem a sluchem je mnoho rozdílů a jeden z nich souvisí s časem. Větu můžeme přelétnout jedním pohledem, ale nemůžeme si ji vyslechnout naráz. Poslech je otázkou času. V půli cesty větou můžeme tipovat, jak to asi dopadne, ale nemůžeme si být jisti, dokud si vše nevyslechneme. To je, mimochodem, jeden z důvodů, proč je lepší vtipy poslouchat než číst. Vtip vyžaduje moment překvapení. Pokud tušíme pointu, ztrácí vtip na kvalitě. Pokud nasloucháme, jsme drženi v napětí. Pokud čteme, můžeme bez problémů skočit na konec knihy.

• 70

(...) Ti, kdo jsou odvážní, často nevnímají obavy jiných. A ti, kdo jsou jako Jákov nadáni velkým darem lásky, čelí nebezpečí, že nepochopí pocity těch, kterým se lásky dostává méně. Účinnou protilátkou je umění naslouchat. To se Jákov v životě naučil, a proto mohl sehrát roli hlavního praotce modelového národa – národa, který má přikázáno naslouchat.

Jak hluboké je poselství, které Tóra v jemných narážkách naznačuje, že ti, kdo chtějí naslouchat Bohu, se musí naučit naslouchat i lidem, kteří tiše prosí o naši lásku.

• 71

Modlitba má dvě roviny – jednu tajemnou a jednu ne. Existuje prostě příliš mnoho případů, kdy byly modlitby vyslyšeny, než abychom mohli tvrdit, že osud se nedá měnit. Dá. Nedávno jsem slyšel příběh muže, který v nacistickém koncentračním táboře ztratil chuť žít. A kdo v táborech smrti ztratil vůli žít, ten zemřel. Té noci si vyplakal srdce v modlitbě a ráno se dozvěděl, že byl přemístěn na práci do táborové kuchyně. Když se dozorce nedíval, měl tam možnost ukrást si občas něco bramborových slupek. Slupky ho udržely při životě. Já jsem ten příběh slyšel od jeho syna. Každý z nás zná nějaký podobný příběh. V kritických chvílích, pokud pláceme a voláme z hlubin duše, se „něco“ děje. Něco, co pochopíme až zpětným pohledem.

Modlitby mění svět. Jak? To je záhada. Modlitby ale mají ještě jinou rovinu, která žádným tajemstvím není. Modlitby přece ve skutečnosti nemění Boha, ale nás. Hebrejské sloveso LEHITPALEL, které obvykle překládáme jako „modlit se“, doslova znamená „soudit sám sebe“. Abychom se mohli soudit, musíme opustit vězení svého „já“ a dívat se na sebe a svět objektivně, zvenku. Modlitba je chvíle, ve které se naše namyšlené „já“ odmlčí a my si uvědomíme, že nejsme středem vesmíru. A to je moment, který nás mění.

• 72

Otázka, kterou naplníme smysl své existence, nezní „Co od života očekávám?“, ale „Co život očekává ode mne?“. To je otázka, kterou při upřímné modlitbě slyšíme. Více než o mluvení, je modlitba o naslouchání

mluvenému. Naslouchání tomu, co od nás Bůh tady a teď chce. Pokud se nám v duši podaří utišit naše „já“, zjistíme, že na světě nejsme sami. Jsme zde, protože si nás zde Někdo přál mít. Někdo, kdo nám svěřil úkoly, které můžeme splnit pouze my. Z tohoto zážitku se vynořujeme posílnění a změnění.

• 74

Dilema je situace, ve které neexistuje jedna správná odpověď. Situace, ve které ani výběr správného řešení nemusí znamenat vyřešení problému. Dilema znamená, že se cítíme divně, i když se rozhodneme správně. Nedokážeme se zbavit pocitu viny nebo lítosti. Mrzí nás to, co jsme udělali.

• 81

„Chovej se k lidem jako k nepřítelům a stanou se tvými nepřáteli, chovej se k nim jako k přátelům a stanou se tvými přáteli.“

• 82

Jákovovou vírou je zápas. Po celý život jako by utíkal z jednoho nebezpečí do druhého. Před pomstychtivým bratrem k Lavanovi a od Lavana k Esavovi. Přežil, jen aby se dočkal dramatického střetu mezi Josefem a bratry. Jako jediný z praotců zemřel Jákob v exilu. Jákob zápasil a jeho potomci – děti Izraele – v boji se světem, který nepřije klidu, pokračují.

Jákob se ale nikdy nevzdal a nikdy nebyl poražen. Největší duchovní zážitek si prožil sám v hloubi noci, daleko od domova. Bojoval s andělem svého osudu, bojoval vlastní vnitřní zápas a řekl: „Nepustím tě, dokud mi nepožehnáš.“ Jákob objevil způsob, jak přežít katastrofy, a jeho děti se to naučily s ním. Nejtemnější noci jsou jim předešlou nadějných rán.

„Zis schwer zu sein a Jid.“, říká se jidiš. Je to těžké být Židem. Stále. Není snadné dívat se do tváře svému strachu a bojovat s ním, dokud se neobrátil v novou sílu a požehnání. Raději bych to ale řekl jinak – judaismus není vírou v iluze, pozorováním světa skrz růžové brýle. Je vírou neúprosné upřímnosti, vírou vnímající zlo jako zlo a bojující s ním ve jménu života, dobra a Boha. To je naše výzva. Nést dál Jákobův osud, jméno Jisrael.

• 91

Ten, kdo vždy za každou cenu odmítá konflikt, může jako Aharon nakonec souhlasit se stavbou zlatého telete.

• 92

Bůh nás přivedl na svět. To znamená, že náš život má smysl. Bůh zná naše nejtajnější přání, naše nevyslovené myšlenky. Váží si našich dobrých úmyslů. Věří nám víc, než si věříme my sami. Pokud si to uvědomíme, dodá nám to potřebnou sílu proměnit dobré úmysly v činy. Pokud si to uvědomíme, staneme se těmi, kterými se můžeme stát.

• 94

Mnohokrát byly mé modlitby vyslyšeny, ale nikdy v době a nikdy způsobem, který jsem očekával. A často byly mé modlitby vyslyšeny, když už jsem ztratil naději. Bůh odpovídá na naše modlitby, zasahuje do běhu dějin, ale mezi příčinou a následkem bývá prodleva, která jako by chtěla říct – věci se nestávají jen proto, že si to přejeme, ale proto, že jsou součástí širšího rámce.

• 95

Josef zjistil, že kromě aktivity a odvahy potřebuje i trpělivost, pokoru a víru. Pokud jsou naše modlitby a prosby oprávněné, Bůh je vyslyší. Ale ne nezbytně tehdy a tak, jak si myslíme, že to udělá. To je význam úvodu sidry Mikec – „na konci dvou let“. My musíme udělat svou část a Bůh svou. Mezi těmito fázemi bývá posun nejen v čase, ale i ve vědomí. Musíme se naučit, že nejsme jedinými pány svého osudu. Stává se, že teprve po mnoha letech zjišťujeme smysl událostí a chápeme, jak Boží prozřetelnost řídila naše kroky. „Mikec“ je prostor v naší mysli, který vyhrazuje událostem, které nemáme pod kontrolou. Ten prostor se jmenuje víra.

• 99

Základní rozdíl mezi ostatními antickými náboženstvími a judaismem spočívá v tom, že podle judaismu nejsou jednotlivé přírodní síly nezávislé a představují jednu entitu – tvořivou Boží sílu. Tóra proto o Bohu hovoří v množném čísle – ELOKIM – ve smyslu všeho, co existuje, všech sil a příčin. Pokud bychom se chtěli přenést do našeho soudobého slovníku, mohli bychom říct, že ELOKIM je Bohem, kterého popisuje věda – od Velkého třesku přes všechny přírodní síly a „zákonitosti“ po genetický kód, který formuje živé bytosti od lidí po nejmenší mikroorganismy.

• 99

ELOKIM je Bůh, kterého nacházíme v přírodě, HAŠEM je Bůh, s nímž se setkáváme „osobně“, výrazně lidským způsobem – v hovoru, v dialogu, ve slovech, ELOKIM je Boží aspekt, který nacházíme ve stvoření, HAŠEM je Boží aspekt, jenž se odkrývá ve zjevení.

• 101

Rozdíl mezi moudrostí a Tórou spočívá v tom, že moudrost je pravda, kterou jsme objevili, Tóra pravda, kterou jsme zdědili. Moudrost náleží celému lidstvu, protože všichni lidé byli stvořeni k Božímu obrazu, což Raši vykládá jako schopnost rozumět a rozlišovat. Tóra je výlučné dědictví Izraele. Moudrost nachází Boha ve stvoření, Tóra je slovem Božího zjevení. Moudrost je přirozená pravda o tom, jaké věci jsou. Tóra je zaslíbená pravda o tom, jaké by věci měly být. Moudrost je vše, co nám umožňuje vnímat svět jako Boží dílo a lidstvo jako Boží obraz. Tóra je Boží smlouva s Izraelem, ústava národa žijícího pod Boží vládou.

• 102

Judaismus byl (a stále je) jedinečný svou kombinací univerzalizmu a partikularismu. Věříme v Boha, který je Bohem všech lidí. Boha, který všechny stvořil. Boha, který je všem přístupný. Boha, který se o všechny stará. Boha, který se všemi uzavřel smlouvu. Přesto existuje i vztah k Bohu, který je jedinečný pro židovský národ. Pro národ, který jediný byl postaven pod přímou Boží vládou. Národ, který jediný založil své bytí na základě Boží smlouvy, jak to dokládá celá jeho historie. Ruský myslitel Nikolaj Berďajev napsal ve svém *Smyslu historie*: „Pamatuji se, jak jsem narazil, když jsem si ověřoval materialistický výklad historie a aplikoval ho na židovský národ, jehož přežívání je mystickým a krásným fenoménem dokazujícím, že jeho život je předurčen, přesahuje běžné procesy adaptace, kterými materialisté vykládají dějiny. Přežívání židovského národa, jeho odolnost vůči zničení, vytrvalost ve zcela zhoubných podmínkách a věrnost svému poslání – to vše ukazuje na mystický základ židovského osudu.“

Když ve 21. století hledáme cestu, jak se vyhnout „střetu civilizací“, zdá se mi, že se můžeme mnohemu přiučit od tohoto dávného a stále nepřekonaného chápání lidskosti. Všichni jsme Božími obrazy. Existují základní, nezcizitelné hodnoty lidské důstojnosti, které jsou vyjádřené v noachické smlouvě, obsažené v lidské moudrosti (CHOCHMA) a v konceptu jediného Boha, kterému říkáme ELOKIM. Mimo to jsou i různé cesty, jedinečnosti a odlišnosti, kterými se od sebe různé kultury liší. Jednotlivé kultury si definují vlastní cesty ke Stvořiteli všeho existujícího. Nemáme právo je soudit, pokud nenarušují univerzální principy lidské důstojnosti (posvátnost života, právo na majetek a přirozenou spravedlnost). Jako Židé jsme si (nebo bychom si měli být) jisti svým vlastním vztahem k Bohu, jenž se nám zjevil tak, jak popisuje Tóra. Úkol víry v její univerzálnosti a partikularitě je stejně i dnes tím, čím byl v době Avrahama a Sáro. Jde o to, abychom byli věrni dědictví vlastních tradic a zároveň byli požehnáním pro ostatní, ať jsou jejich tradice jakékoliv. To je recept na mír a vstřícnost v těžké době, která obojí velmi potřebuje.

• 108

Člověk může být jakkoli velký díky svému nadání, ale větší je ten, kdo dokáže „růst“ a měnit se.

• 113

Bůh nevyžaduje dokonalost. Tím, že nám dopřál svobodnou vůli, nám umožnil i chybovat. Od nás požaduje, abychom uznali své chyby a měli vůli se jich vyvarovat.

• 115

Celou [První] knihou [Mojžíšovou] se proplétá téma sourozenecké rivality – Kain a Hevel, Jicchak a Jišmael, Jákob a Esav, Josef a jeho bratři. Konce bratrských konfliktů se mění. První skončil vraždou, druhý odloučením, třetí relativním smírem. Josef ovšem posouvá téma k novým výšinám. Odpouští a léčí místa,

která jeho hratři poranili. Na nenávist odpovídá láskou.

Je to přístup klíčový i pro další biblické téma – vykoupení (záchranu). Pokud spolu nemohou žít bratři, jak by mohly národy? A pokud spolu nemohou žít národy, jak má přežít lidstvo? Až nyní, po usmíření Josefa s bratry, se může příběh pohnout směrem vpřed ke zrodu Izraele jako národa, který z krutého otroctví zamíří ke svobodě lidí, žijících pod Boží vládou.

- 118

Židovské vnímání času bylo skutečnou revolucí. Lidé poprvé začali chápat, že Bůh stvořil svět svobodně a učinil člověka Svým obrazem, čímž ho nadal svobodou. A je-li to tak, může být člověk zítra jiný než dnes. A může-li se měnit sám, může začít měnit i své okolí, svůj svět. Čas je prostorem změn. V tu chvíli se zrodil koncept historie (jako opaku mýtů).

Takto to vyjádřil britský historik J. H. Plumb: „Zdá se, že se u Židů se poprvé objevila představa, že samotná historie lidstva obsahuje něco, co ovlivní jeho budoucnost. S Židy přišla minulost jako intimní součást osudu a vysvětlení budoucnosti. Jedinečnost tohoto konceptu spočívá v možnosti vývoje. Minulost přestala být statickou strohou informací a stala se dynamicky se vyvíjejícím příběhem. To hluboce ovlivnilo evropské myšlenkové povědomí.“

Své životy žijeme v čase, ale rozumíme jim proti proudu. Nejjednodušším příkladem jsou autobiografie. Čteme příběhy životů, vidíme, jak deprivované dítě vyrostlo v ambiciózní ženu, jak se předčasně osiřelý chlapec stal slavným mužem, jenž baží po slávě a obdivu, které mu měly nahradit chybějící lásku. Při četbě míváme pocit nevyhnutelnosti příběhu, ale to je jen iluze. Deprivace v dětství nebo ztráta rodiče mohla stejně tak vést k zakomplexovanosti nebo zaostalosti. Na naší volbě záleží, čím se staneme. Téměř vždy můžeme volit vlastní cestu. Teprve to, čím se staneme, dotvoří příběh našeho života, a až zpětně uvidíme svou minulost v tom „správném“ světle jako součást románu, jehož konec už známe. Jako v zajímavém vyprávění změni následné události význam příhod dřívějších. To byl dar judaismu světu – objev času jako prostoru pro změnu.

- 121

O dnešních imigrantech existuje zajímavý sociologický postřeh známý jako Hansenovo pravidlo. Podle něj „se druhá generace snaží rozpomenout na to, co se první generace snažila zapomenout“. Josef si tímto procesem prošel velmi rychle, už v okamžiku, kdy se mu narodil druhý syn. Když mu dával jméno Efraim, chtěl si tím vzpomenout na to, na co chtěl při Menašeho narození zapomenout – čím je, odkud pochází a kam náleží.

Jákovova přednost Efraimovi před Menašem nemá nic společného se stářím chlapců. Jde pouze o jejich jména. Jákov věděl, že se jedná o jeho první dva vnuky narozené v exilu, který bude dlouhý, temný a krutý, a chtěl vyslat signál budoucím generacím, které budou ve stálém napětí mezi touhou zapomenout (asimilovat se, přijmout většinovou kulturu, potlačit sen o návratu do vlastní země) a naléháním vzpomínek (vědomí, že „toto je jen exil“, že jsme součástí jiného příběhu, že náš skutečný domov je jinde). Dítě zapomnění (Menaše) může být požehnáno, ale větší bude ten (Efraim), kdo si pamatuje svou minulost a uvědomuje si i budoucnost, ke které náleží.

- 122

Abychom porozuměli světu, v němž žijeme, nestačí jen znát hodnoty, na kterých stojí. Musíme znát i pořadí priorit. Mnohé kultury si cení svobody a rovnosti. Přetěžká otázka ale zní: Co je důležitější? Komunismus si cení rovnosti nad svobodu. Liberální kapitalismus nadřazuje svobodu nad rovnost. Oba systémy sdílejí stejné hodnoty, ale protože tak činí v jiném pořadí, jsou výsledkem diametrálně odlišné systémy.

- 123

sir H. S. Maine, historik 19. století

- Válka je stará jako lidstvo samo, mír je moderní vynález.

- 123

(...) Judaismus na rozdíl od starověkých filozofů neglorifikuje pravdu. V logice je výrok buď pravdivý, nebo

lživý. Neexistuje třetí možnost. V judaismu oproti tomu má pravda více tváří a není snadno uchopitelná.

- 123

Pravda je důležitá, ale mír je důležitější. V historii spáchali mnoho hrozivých zločinů ti, kdo věřili, že jen oni mají pravdu, zatímco jejich oponenti se mýlí. Usmířit manžele (Avraham a Sára) nebo bratry (Josef a ostatní Jákovovi synové) stojí Tóře za to, aby neřekla plnou pravdu. Ne neúctě, ano taktu, citlivosti a rozvážnosti. To je skutečně moudrý a lidský přístup.